

1.2. VIZUALNA OBILJEŽJA GOVORENOG JEZIKA U KONTEKSTU LINGVISTIČKIH ISTRAŽIVANJA

Lingvistika znanstveno proučava ljudski jezik kao sustav i kao djelatnost.³⁷ Predmet lingvistike postoji u obliku konkretnih govornih jezika koji se temelje na arbitrarnom i samodostatnom jezičnom sustavu³⁸.

Govor³⁹ je konkretno ostvarenje jezika u izvedbi stvarnih sudionika u stvarnim okolnostima, a diskurs⁴⁰ je povezani dio govora u usmenom ili pisanom obliku.

Pretvaranje jezičnog sustava u govor kroz konkretni diskurs jest iskazivanje (franc. *énonciation*), a najmanja jedinica diskursa jest iskaz (*énoncé*).

Usmena jezična djelatnost sadrži verbalne i neverbalne manifestacije kojima se sugovornici služe da bi djelovali jedni na druge posrednim putem, dakle posrednim predstavljanjem a ne neposrednim djelovanjem.⁴¹

Antički su retoričari, Kvintilijan i Ciceron, uočavali važnu ulogu tjelesnoga pokreta u govorenju. No, i mnogo kasnije, početkom 20. stoljeća, u vrijeme Ferdinand de Saussurea, bilo je nemoguće znanstveno proučavati usmeni diskurs proizveden uživo zbog nedostatka primjerene tehnologije. Tek je razvitak audiovizualne tehnologije od druge polovice dvadesetoga stoljeća postupno intenzivirao znanstvena proučavanja u tome smjeru, pa tako i zanimanja lingvista za spregu pokreta i zvuka u govorenoj jezičnoj djelatnosti.

U prvoj se polovici 20. stoljeća Charles Bally (1865-1947) bavio proučavanjem afektivnog sadržaja riječi i time uveo u jezičnu analizu dotada zanemarivani kriterij afektivnosti. Budući da je svako govorenje afektivno obojeno, nije moguće istu rečenicu dva puta usmeno izreći na potpuno identičan način. Bally prepoznaje vrijednost intonacije u usmenome izrazu te isprva smješta intonaciju u sredstva indirektnog izražavanja (*moyens indirects d'expression*). Usprkos svojim teorijskim postavkama, Bally se uglavnom u svojim analizama zadržao na analizi riječi.

³⁷ Franc. *langage*

³⁸ Franc. *langue*

³⁹ Franc. *parole*

⁴⁰ Franc. *discours*

⁴¹ Primimo li nekoga za ruku da bismo ga dovukli do sebe, učinili smo to neposrednim djelovanjem, a ako sugovornika pogledamo, domahnemo mu rukom i/ili mu kažemo *Pridite bliže k meni* i on to učini, djelovali smo na nj posrednim predstavljanjem. Radi se o konkretizaciji sposobnosti mnogolikog, plurimodalnog izražavanja u komunikacijskoj situaciji.

Uz intonaciju, Bally navodi kontekst, situaciju i mimiku (pod kojom podrazumijeva pokrete tijela) kao sredstva indirektnog izražavanja. Na-
posljetku 1944. u svojoj knjizi *Linguistique générale et linguistique française*
(*Opća i francuska lingvistika*) svrstava intonaciju u osnovne elemente jezič-
nog izraza.

Petar Guberina (1913-2005) je u svojim prvim istraživanjima tridesetih
godina 20. stoljeća krenuo od lingvističke stilistike Charles Ballyja. Nastavio
je proučavati afektivnost u sveukupnome govorno-jezičnom izrazu. Nadi-
lazeći razinu leksija, Guberina proučava stilističku vrijednost kompleksni-
jih struktura kao što su složene rečenice. Budući da je već i Bally u svoje
stilističke analize uveo psihološki i sociološki kriterij, Guberina je nastavio i
produbio pluridisciplinarni pristup analizi govorno-jezičnog izraza.

I Bally i Guberina koriste sintagmu **govorni jezik** (*langue parlée*) koja
podrazumijeva jezičnu djelatnost i u usmenom i pisanom obliku. Jezik na-
staje i kao djelatnost i kao sustav iz usmenog govora i najprije se ostvaruje
se kroza nj. Jezik je komunikacijska pojava koju treba promatrati u cjelini
njezine dinamičke strukture sa sastavnicama čvrsto povezanim u suodnose
unutar cjeline.

Godine 1939. u svojoj doktorskoj disertaciji *Valeur logique et valeur styli-
stique des propositions complexes* (*Logička i stilistička vrijednost složenih rečeni-
ca*), Guberina razmatra strukturu složenih rečenica u francuskome jeziku
i pritom čini dva bitna pomaka u odnosu na tadašnji dominantni pristup
lingvističkih istraživanja :

- pozornost usredotočuje na rečenicu u kontekstu i situaciji⁴² te
- eksplicitno ističe ulogu pokreta u govorenome jeziku.

Uz leksikološka, linearna, segmentalna sredstva, u jezičnom izrazu na-
lazimo i vertikalna, suprasegmentalna, akustična i vizualna neleksikološka
sredstva: intonaciju, intenzitet, tempo, stanku, mimiku, tjelesni pokret i
situaciju.⁴³

Promatrajući dinamično strukturiranje rečenice u kontekstu ili suvreme-
nom terminologijom, iskaza u diskursu i situaciji, Guberina (1939) na kon-
kretnim primjerima analizira kako vrednote govornoga jezika sudjeluju u
toj strukturaciji utječući na stilističku i logičku vrijednost rečenice. Pritom
ne prestaje naglašavati da je živi jezik izrastao iz dinamike usmenoga govo-
ra te da u usmenom govoru živi i razvija se.

⁴² Današnjom terminologijom: iskaz unutar diskursa i situacije.

⁴³ Guberina, dakle, smatra da je i stanka govorna aktivnost koja djeluje i na razini izraza i
na razini sadržaja u danoj komunikacijskoj situaciji.

Guberina ne odvajava govor riječi od govora tijela. Verbalno i neverbalno dio su sveukupnoga govora tijela ljudskih bića u dijalogu, u prostoru i okolnostima komunikacijske situacije. Mimiku, pokrete i položaje tijela⁴⁴ svrstava zajedno s intonacijom, ritmom, intenzitetom, pauzom, rečeničnim tempom i situacijom u *neleksikološka jezična sredstva* koje još naziva i *vrednote govornoga jezika*. Samim izborom termina *vrednote* govornoga jezika istaknut je značaj neleksikoloških jezičnih sredstava. Vrednote govornoga jezika predstavljaju posebnost usmenog izraza u odnosu na pisani, utječu na izgovorenu rečenicu i na razini izraza i na razini sadržaja te osiguravaju bogatstvo, ekonomičnost i brzinu trenutačnog suobraćanja. Nadalje, terminom *vrednota* osporava se opravdanost nekad veće a nekad manje zanemarenosti neleksikoloških čimbenika u proučavanjima sveukupnog govorno-jezičnog izraza.

U svojim analizama složenih rečenica, Guberina ustanovljuje 1939. da su rečenice s više leksikoloških elemenata manje afektivne, dok su rečenice s više neleksikoloških elemenata afektivno bogatije.

Premda su obojica prepoznali značaj neleksikoloških sredstava govorno-jezičnog izraza, ni Bally ni Guberina nisu krenuli u podrobniju analizu funkcija mimike, pokreta i položaja tijela u razgovornim interakcijama. Obojica su, međutim, istakli potrebu razmatranja i vrednovanja ovih manifestacija u sveukupnom usmenome jezičnom izrazu. Proučavanje funkcija pokreta u usmenoj jezičnoj djelatnosti jedna je od neposrednih tekovina tehnološkoga razvitka u dvadesetome stoljeću, istraživanja ove problematike se intenziviraju u 1980-ima, a teorijske postavke Charles Ballyja i Petra Guberine predstavljaju čvrsto polazište za izučavanje sprege zvuka i pokreta u jeziku u kontekstu lingvističkih istraživanja.

Hrvatski jezik ne dopušta odvojenu terminološku distinkciju jezika kao verbalnog sustava kodova što ga određena sociokulturna grupa razvija i koristi u usmenom i pismenom obliku (franc. *langue*), od bogate lepeze plurimodalnog posrednog izražavanja i priopćavanja koja može i ne mora biti dio nekog jasno definiranog koda ili sustava kodova ali počiva na konvenciji i pripada jeziku u širem smislu riječi (franc. *langage*).

Svako ponašanje, verbalno ili neverbalno, kojima se sugovornici služe da bi posrednim putem – reprezentacijom a ne direktnom akcijom – djelovali na partnera interakcije, dio je usmenog govornog izraza. Jezik u svom širem smislu nije uvjetovan postojanjem sustava kodova (arbitrarnih, auto-

⁴⁴ To jest ono što se danas naziva: razgovorne posturomimogestualne (skraćeno PMG) manifestacije.

nomnih, imanentnih), nego postojanjem konvencije koja može ili ne mora biti arbitrarna. Ta konvencija može biti jače kodirana tj. definirana unutar čvrsto kodiranih sustava i u tom je slučaju interpretacija neovisnija od konkretne jezične pragmatike. S druge strane, konvencija može počivati na implicitnim, *labavo* kodiranim sociokulturnim modelima usmenog jezičnog izraza i biti većim dijelom improvizirana u pragmatici konkretnog komunikacijskog događaja, kao što je to često slučaj s PMG manifestacijama u koordinaciji s govornom produkcijom.